

<https://doi.org/10.15407/fd2023.01.111>
УДК 2.28; 32.32

Анатолій КОЛОДНИЙ, доктор філософських наук, професор,
головний науковий співробітник відділення релігієзнавства
Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України,
01001, Київ, вул. Трьохсвятительська, 4
cerif2000@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-8717-9936>

Людмила ФИЛИПОВИЧ, доктор філософських наук, професор,
провідний науковий співробітник відділення релігієзнавства Інституту
філософії імені Г.С. Сковороди НАН України,
01001, Київ, вул. Трьохсвятительська, 4
lfilip56@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-0886-3965>

СВОБОДА РЕЛІГІЇ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ В ЧАСИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Стаття актуалізована декількома обставинами, над чим розмірковують автори. На їхню думку, є 1) явні та зовнішні загрози, зокрема порушення свободи совісті на тимчасово окупованих українських територіях, в т. ч. і у Криму, які виникли в результаті російсько-української війни, а є 2) внутрішньо приховані та потенційні небезпеки вільному віросповіданню громадян України. Якщо щодо першого типу небезпек українське суспільство солідарне та активне в засудженні переслідувань за релігійною ознакою, то неявні підводні рифи міжконфесійних відносин усвідомлюються із запізненням або свідомо замовчуються чи то перекручуються. Наведені авторами відомі приклади дискримінації віруючих певних конфесій в т. зв. ДНР—ЛНР та Криму постійно оновлюються; українські та міжнародні експерти готують відповідні звіти, передають їх у міжнародні організації з прав людини. На фоні таких документованих кейсів останнім часом з'являються заяви-звинувачення на адресу України, яка, нібито користаючись ситуацією війни й посиляючись на духовні небезпеки для України з боку тих релігійних організацій, чиї центри знаходяться в країні-агресорці, порушує Конституцію та Закон про свободу совісті. Спростовано поширені наративи, які накидаються Росією та РПЦ, що викликають у зарубіжних експертів стурбованість ситуацією в Україні стосовно свободи совісті та віросповідання. Релігійна свобода, висновують автори, сьогодні потребує захисту, але закликають відокремлювати реальні загрози від уявних. Україна послідовна в своїх намірах берегти права людини та спільнот, захищати свободи віруючих та їхніх організацій.

Ключові слова: Свобода релігії, російсько-українська війна, порушення релігійної свободи, законодавство України в суспільно-релігійній сфері, документ ОБСЄ 2019 «Свобода релігії або переконань і безпека».

Цитування: Колодний, А., Филипович, Л. (2023). Свобода релігії в Україні: виклики в часи російсько-української війни. *Філософська думка*, 1, 111—130. <https://doi.org/10.15407/fd2023.01.111>

Стан релігійної свободи в Україні донедавна не викликав занепокоєння у міжнародних чи вітчизняних експертів і науковців, представників влади та релігій. Проте нині є потреба дещо уточнити поширені уявлення про цей сегмент нашого існування, оскільки подія війни зруйнувала усталений спосіб життя мільйонів українців, налагоджені відносини між державою і церквою, між конфесіями, між релігією і суспільством. Сформований протягом 30 років незалежності України порядок в сфері свободи совісті та віросповідання зафіксовано в Конституції України та Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації». Ними кожному мешканцю країни гарантується право сповідувати або не сповідувати певну систему духовних цінностей, індивідуально чи колективно відправляти обряди, об'єднуватися в релігійні громади, звершувати певну культову й позакультову діяльність. Проте з початком російсько-української війни у 2014 р. ці свободи зазнають істотних випробувань. Права людей та їхніх спільнот в релігійній сфері системно порушуються на тимчасово окупованих територіях України. Тому релігійна свобода в тій частині України потребує захисту.

Перш за все це стосується анексованого Криму, тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської, а з 24.02.2022 й інших областей України. Моніторинг стану релігійної свободи, здійснюваний різними громадськими, державними та релігійними як вітчизняними, так і міжнародними організаціями, свідчить про постійне порушення прав громадян України, про наявність переслідування тут людей за віросповідною ознакою, про гоніння на певні релігійні організації. Місцевими владами жорстко контролюються ті церкви та конфесії, кому за російським законодавством, яке в останні роки діє в Криму, і за законодавством так званих ДНР—ЛНР, яке списане з російського, відмовляють в праві існувати, мати свої переконання, засновувати громади, здійснювати релігійну діяльність. Звичайною практикою місцевих органів влади стала заборона цілих деномінацій, які послідовно в різний спосіб витісняються з тимчасово окупованих територій (пряма заборона, створення неможливих умов для здійснення духовної місії, переслідування вірних, арешти релігійних лідерів тощо). Всі ці порушення в сфері свободи совісті постійно відстежуються і фіксуються різними правозахисними центрами. Промовистими є звіти Інституту релігійної свободи (ІРС). Наприклад, аналітична доповідь «Свобода віросповідання під прицілом: російський терор на окупованих територіях» про ситуацію зі свободою віросповідання та релігійно вмотивовані переслідування на окремих територіях Донецької та Луганської областей Східної України, тимчасово окупованих Російською Федерацією (2018) [Свобода віросповідання, s.a.], а також їхній проєкт «Замкнута віра» [Locked faith, s.a.].

Інформаційно важливою є робота Кримської правозахисної групи з моніторингу і документування порушень прав людини та воєнних злочинів в Криму [Кримська, s.a.]. Корисним і результативним є проєкт Молодіжної асоціації релігієзнавців (МАР): «Релігія у вогні», який фіксує ресурсні втрати релігійних організацій в результаті війни [Religion in fire, s.a.].

З перших днів російського вторгнення ІРС розпочав проєкт «Російський наступ на релігійну свободу в Україні» [Вплив, s.a.], яким фіксує агресію Російської Федерації (РФ) щодо релігійного життя українців. Здійснюючи моніторинг і збирання даних із відкритих джерел, документуючи напади на релігійних діячів і релігійні споруди, записуючи свідчення очевидців цих подій у різних регіонах України, вдалося документально підтвердити руйнівний вплив війни на релігійні громади в Україні. Етапним результатом дослідження стала аналітична доповідь [Російський наступ, s.a.], що охоплює період з 24 лютого до 15 липня 2022 р., а також містить аналіз стану свободи віросповідання на українському півострові Крим, окупованому Росією з 2014 року. Дослідження відображає вплив агресивної війни, розпочатої РФ проти України, щонайменше на 20 конфесій, які об'єднують близько 31 тисячі релігійних громад (майже 84 % усієї релігійної мережі країни). Серед опитаних є також окремі релігійні та етнічні меншини [Російський наступ, s.a.].

У доповіді, яка була неодноразово представлена за кордоном [ІРС представив, s.a.], зазначається, що на початку війни російська агресія проти України супроводжувалася викраденнями, катуваннями та позасудовими розстрілами священників і віруючих православних Церков України (зокрема УПЦ Київського Патріархату та Української Автокефальної Православної Церкви), Української Греко-Католицької Церкви, деяких протестантських церков, а також Церкви Ісуса Христа Святих Останніх Днів і Свідків Єгови. Ці спільноти зазнали цілеспрямованих переслідувань. Як наслідок, на окупованих Росією територіях Донецької та Луганської областей припинили існування більшість релігійних громад, окрім Московського патріархату. Віруючі змушені молитися приватно або збиратися таємно. Можна стверджувати, що релігійна свобода тут фактично знищена.

Від 24 лютого 2022 року утиски силових структур РФ у сфері свободи віросповідання на окупованих територіях стали жорстокішими. Якщо раніше тут священникам здебільшого лише погрожували вбивством, то у 2022 р. релігійних діячів убивали та катували в набагато більших масштабах, ніж це було у 2014 р. Якщо раніше російська окупаційна влада виганяла українських віруючих із їхніх церков і молитовних будинків, то зараз РФ знищує духовну спадщину України ракетними ударами, обстрілами та пограбуванням релігійних споруд, що не може аж ніяк бути виправданим якоюсь військовою необхідністю.

На окупованих українських територіях нині відкрито впроваджується імперіалістична політика Росії, яка ґрунтується на ідеології «руського міра». Так, окупаційна влада вилучає українські книги з бібліотек [Окупанти; Росіяни вилучили, s.a.]. Постраждали багаті книгозбірні Донецького християнського університету і Таврійського християнського інституту, де чимало було й російськомовної релігійної літератури [Донецький, s.a.]. Знаходили спалені Біблії в Ворзелі та Ірпені на території Католицької семінарії [Кирило, s.a.]. Окупаційна влада намагається взяти під контроль усю релігійну діяльність,

примушує релігійні громади виправдовувати російську агресію та підпорядковуватися російським релігійним центрам, схиляє проукраїнських релігійних діячів до співпраці, вдаючись щодо них до погроз і тортур.

Російські ЗМІ та релігійні діячі (Московський патріарх Кіріл, п'ятидесятницький єпископ Сергій Ряховський, мусульманські муфтії) виправдовують війну проти України тим, що нібито захищають православних віруючих та російськомовних мешканців сходу України від «нацистів, розкольників і сатаністів». Натомість російська військова авіація та артилерія знищують як релігійні споруди, так і віруючих, які в них знаходяться, незалежно від їхньої мови, конфесії та етнічної приналежності. Приклади масових руйнувань, як-от Буча, Ірпінь, Святогірськ, Маріуполь, Харків та ін., дають змогу дійти висновку, що Росія радше зруйнує цілі міста та знищить українську історичну й духовну спадщину, ніж визнає право українського народу на самовизначення та суверенітет.

Виконавцями проєктів не тільки акумулюється викривальна щодо окупантів інформація про їхню антирелігійну діяльність, а й розробляються рекомендації, що спрямовані на підтримку релігійної свободи в Україні [Російський, s.a.]. До речі, частково ці рекомендації вже враховано. Так, Кабінет Міністрів схвалив пропозиції щодо застосування персональних санкцій на 10 років до Московського патріарха Кіріла (Гундяєва) та ще семи кліриків патріархії. З метою захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету та територіальної цілісності України, Уряд на своєму засіданні 30 серпня 2022 р. прийняв відповідне розпорядження, керуючись тим, що Російська ПЦ підтримує війну РФ проти українського народу й щодня благословляє воєнні злочини проти українців [Кабмін, s.a.].

Значну допомогу у моніторингу релігійної свободи в світі та Україні надають міжнародні центри. Наприклад, HRWF — Human Rights Without Frontiers (Права людини без кордонів) [Human, s.a.]. Особливим фокусом діяльності цього інформаційно-правозахисного ресурсу є свобода релігії чи переконань FoRB — Freedom of Religion and Belief [Freedom, s.a.]. HRWF, посилаючись на те, що право на свободу релігії чи переконань закріплено в кількох міжнародних документах, послідовно відстоює свободу релігії в Україні. Майже кожний випуск їхнього бюлетеня містить інформацію про порушення в тимчасово окупованих областях. Авторитет цієї організації, яка є провідною у боротьбі проти всіх форм релігійної дискримінації та захисті свободи, будучи членом Європейської платформи проти релігійної нетерпимості та дискримінації і членом дорадчої ради Платформи Європейського парламенту за секуляризм у політиці в Європейському парламенті, працює на Україну [UKRAINE: Almost, s.a.].

Але історичним і найбільш фундаментальним захисником свободи релігії є США, де ще у 1998 р. було прийнято спеціальний Закон про свободу віросповідання у країнах світу. США активно співпрацюють з європейськими структурами, при цьому постійно моніторять стан релігійної свободи у світі, звертаючи увагу на «країни, що викликають особливе занепокоєння»,

уважно спостерігаючи за країнами, які порушують релігійні свободи, надаючи рекомендації щодо дотримання прав та свобод людини у сфері світогляду та релігії. Комісія зі свободи віросповідання щорічно звітує Конгресу США щодо стану релігійної свободи у світі. Крім опису ситуації з порушення свободи релігії в окремих країнах, комісія розробляє політичні рекомендації для президента, держсекретаря та Конгресу, які базуються на юридично закріпленому мандаті та стандартах, викладених у Загальній декларації прав людини та інших міжнародних документах [Филипович, 2016: сс. 25–28].

Традиційно Україна належала до країн, де були відсутні глобальні та систематичні проблеми в сфері свободи релігії. Вона не потрапляла у списки злісних порушників свободи совісті, хоча зрідка і згадувалася окремими кейсами в щорічному звіті. Але війна, особливо нинішнє широкомасштабне вторгнення Росії, спровокувала низку нових викликів у сфері свободи совісті. До явних загроз для релігійної свободи в Україні, як то порушення прав і свобод на тимчасово окупованих українських територіях, зокрема й у Криму, які породжені зовнішніми факторами, додалися деякі внутрішні, тривалий час приховані проблеми, які постають радше як потенційні виклики вільному віросповіданню громадян України.

Активізація суспільно-релігійного життя, пов'язана із заходами, спрямованими на урегулювання статусу деяких релігійних організацій, центри яких знаходиться в країні, яка визнана агресором щодо України, викликала додаткове занепокоєння світового співтовариства станом релігійної свободи в Україні. Зарубіжні експерти, які надто чутливі до порушень в цій царині, вважають, що Україна, яка обрала демократичний шлях розвитку, «не застрахована від викликів свободі віросповідання...» [Religion during, s.a.]. Алармістські настрої західних експертів пов'язані не стільки з регулярними порушеннями прав людини в анексованому Криму та тимчасово окупованих територіях, не стільки із переслідуваннями та навіть заборонами на реєстрацію та діяльність УГКЦ, УПЦ КП, УАПЦ, протестантських церков, мусульман, скільки з появою Православної церкви України (ПЦУ), отримання нею Томосу від Вселенського патріарха на автокефалію, зміною канонічного статусу ПЦУ та УПЦ, ростом популярності ПЦУ та одночасним падінням авторитету УПЦ, з фактом «фаворитизації» Православної Церкви України з боку влади.

При аргументації своєї позиції занепокоєння зарубіжні юристи вдаються до аналізу окремих правових актів, які прийняті Україною від початку російсько-української війни. Так, згадується положення 2017 р. про капеланство Міністерства внутрішніх справ, яке заборонило капеланів від УПЦ МП для служби в Нацгвардії та Державній прикордонній службі України. При цьому наголошується, що капеланство покликане сприяти релігійній свободі членів Збройних Сил, а відмова військовослужбовцю у задоволенні його релігійних потреб через організаційні зв'язки його церкви в чужій країні, навіть тій, яка підтримує конфлікт із державою, «порушує міжнародні норми». Важко повірити, щоб у війська країн Європи допускалися капелани, які є членами

церкви, що афілійована із церквою ворожої держави. Чи дозволено піднімати бойовий дух американської армії священнослужителям, які сповідують антиамериканську ідеологічну доктрину? Чи можна довірити військову таємницю потенційному колабораціоністу?

Критики з боку деяких експертів зазнав та Закон від 20 грудня 2018 р. № 2662-VIII, що встановив обмеження для діяльності українських релігійних об'єднань, які мають свої центри управління в Росії. Насправді таких обмежень немає й досі, навіть після рішення Конституційного суду України щодо конституційності цього закону — йдеться про втрату правочинності статуту релігійної організації у частині назви. Але зарубіжні експерти чомусь вважають, що прийняті рішення української влади — надмірно заборонні: найменування релігійних організації є питанням релігійного вчення, а отже таким, куди держава не повинна втручатися. Посилаючись на рішення Європейського суду з Прав людини (ЄСПЛ), який неодноразово стверджував, що уряди не можуть намагатися впливати на внутрішню структуру релігійних організацій (наприклад, Рекомендації ОБСЄ/БДПЛ щодо правосуб'єктності релігійних громад 2014), вони прямо радять: «Держави повинні виконувати свої зобов'язання, забезпечуючи, щоб національне законодавство залишало це самій релігійній громаді... визначити її керівництво» [Religion during, s.a.].

Отже, експерти вважають, що релігійні організації не повинні зазнавати дискримінації через їхнє структурне підпорядкування країні, з якою Україна веде війну, тобто Росії. Але в законі йдеться не про керівництво релігійної організації, а про її назву. Віруючі повинні розуміти, в яку релігійну організацію вони ходять і якому релігійному центрові вона підпорядкована. Про це чітко та недвозначно наголосив той же Європейський суд із прав людини, що й зазначено в рішенні Конституційного суду України [Конституційний Суд, s.a.].

Якщо проаналізувати перелік претензій до України з боку деяких зарубіжних експертів, то переважна більшість стосується статусу УПЦ МП. Їм не подобається Закон № 2673-VIII, який змінив підстави зміни юрисдикції (окремі громади можуть змінювати їхнє підпорядкування двома третинами голосів членів релігійної громади); унормування права власності на культові споруди (храм переходить разом з громадою) тощо. Американські захисники релігійних свобод ратують за релігійний плюралізм, якому загрожує, як вони вважають, домінантна релігія, на яку нині претендує ПЦУ. Експерти вбачають пряму небезпеку в тому, що ПЦУ може (хоча жодних підстав для цього поки немає) домагатися виняткових прав у державному просторі, що призведе до дискримінації інших релігійних організацій [Religion during, s.a.]. «Спроби дефаворитизувати УПЦ МП (експерти визнають факт фаворитизації, але засуджується не він, а позбавлення цієї церкви особливого статусу. — Авт.) або привілеювати ПЦУ ... переступлять межу порушення релігійних прав», — попереджають експерти. Вони прогнозують, що в Україні існує небезпека піти шляхом Росії та Донбасу.

Важко пригадати такі ж переживання світової громадськості з приводу домінуючого статусу УПЦ до 2018 р., який ця Церква використовувала в конкурентній боротьбі з УПЦ КП та УАПЦ. Очевидно, що УПЦ не сприяла своїм православним братам у їхньому намірі стати повноправними членами вселенського православ'я. Ба більше — всяк заважала, утискаючи в правах інших православних віруючих. На відміну від відкритості ПЦУ до всіх православних церков і запрошення об'єднатися в єдину помісну церкву, УПЦ і досі всіх інших вважає розкольниками та самосвятцями. Попри втрату канонічності в силу добровільного «впадіння в розкол» через проголошення самостійності та незалежності від РПЦ МП, УПЦ не готова стати рівною серед рівних, відмовитися від звичного становища єдиноістинної та недоторканної церкви.

Вимоги, які сформулювала світова громадськість в царині свободи совісті та віросповідання, так званий стандарт релігійної свободи, писалися в час миру, не війни. Війна кардинально змінює реальність, прискорюючи всі процеси, оголошуючи латентні проблеми.

Останнім часом, не без впливу Росії та РПЦ, з'являються окремі заяви-звинувачення на адресу України, яка, нібито користаючись ситуацією війни та посилаючись на духовні небезпеки для України з боку тих релігійних організацій, чії центри знаходяться в країні-агресорці, порушує Конституцію та Закон про свободу совісті, якими всім громадянам, незалежно від їхніх конфесій, гарантується свобода віросповідання.

Українська держава не змінює Конституцію та базовий Закон про свободу совісті, не відмовляється від проголошених там принципів державно-конфесійних відносин. Але нові обставини — обставини війни — вимагають деяких уточнень і прояснень, які реалізуються в законодавчих ініціативах як окремих депутатів, так і державних органів влади.

Крім раніше поданих у ВР України проектів законів щодо статусу УПЦ МП в сфері свободи совісті [Проект 7213, s.a.; Проект 8221, s.a.; Проект 8262, s.a.; Проект 8012, s.a.], на початку 2023 р. Кабінет Міністрів представив свій проект закону [Проект 8371, s.a.], який спрямований на обмеження антидержавної діяльності релігійних організацій. Закони ще не обговорювалися в парламенті. Вони навіть не внесені в порядок денний, але вже активно обговорюються на предмет небезпек, які вони несуть свободі релігій в Україні. Проекти й у поміркованій частини суспільства та експертному середовищі викликають багато запитань, навіть гостру критику, свідчать про відсутність загальної підтримки як суспільства, так і парламентарів. Деякі із них вже відхилені (зняті) навіть самими депутатами.

Героїчний супротив України російській агресії впродовж 9 років, величезні втрати, які несе країна в результаті загарбницької війни, вимагають консолідації українського суспільства у всіх його сегментах, зокрема і релігійному. Всі релігійні організації, крім однієї УПЦ МП, висловили свою підтримку справедливому протистоянню українців агресивній навалі. Нині все,

що так чи інакше пов'язане з Росією, викликає протест і обурення суспільства — від продуктів «зроблено в Росії» до російської літератури, культури та російської духовності, російської релігійності та церковності. Саме тому так голосно в українському суспільстві звучать вимоги заборонити російську церкву в Україні, вважаючи такою Українську Православну Церкву МП.

Найбільш радикальна частина спільноти вимагає зняти з реєстрації всі громади цієї церкви та провести люстрацію тих кліриків, які працюють на «руській мір». Тобто діяти рішуче: силовими методами припинити існування цієї церкви, яка, як вважається, працює проти України.

Підстави для цього є. Адже донині в Україні є ті, хто не сприймає незалежність країни та її право чинити опір ворогам. Росія для них — «братній народ», вони проти «хаосу», куди всіх «завела демократія». В церковних питаннях вони хочуть залишатися прихожанами РПЦ або ж її Українського екзархату. Вони абсолютно довіряють своїм релігійним лідерам, вірять у їхню непогрішимість. Об'єктивно збільшену після 24.02.2022 р. увагу суспільства й держави до своєї діяльності ці сили розцінюють як гоніння, як «переслідування за святу православну віру», як «порушення свободи совісті». Посилилася антидержавна риторика УПЦ. Активну пропагандистську роботу проводить не тільки Союз православних журналістів (СПЖ) чи юридичний відділ УПЦ на чолі з о. Олександром Бахом.

Розсилаються листи-звернення православним християнам від окремих згромаджень УПЦ за підтримкою, правозахисним міжнародним організаціям, зокрема до Генерального секретаря ООН Антоніо Гутеріша з проханням захистити УПЦ від «беззаконня влади». Митрополит Онуфрій вирішив терміново поскаржитись на релігійну дискримінацію та українську владу, яка ініціює «антицерковні законопроекти, про застосування персональних санкцій до релігійних діячів УПЦ, а також про протизаконну діяльність органів місцевого самоврядування» [Московська церква, s.a.]. Предстоятель УПЦ прямо звинуватив українську владу у грубому порушенні права на свободу совісті та віросповідання в Україні, яке полягає в порушенні прав та дискримінації православних християн Української Православної Церкви [Там само]. При цьому митрополит не згадує та не засуджує дії Росії в Україні — спалені та розбомблені храми, вбитих священнослужителів, рейдерські захоплення Московською патріархією цілих епархій.

Активно підключені до «відстоювання прав переслідуваної церкви» лояльні до УПЦ МП закордонні релігійні діячі. Так, із засудженням дій української влади наприкінці грудня 2022 р. виступив православний митрополит Берлінський і Німецький РПЦЗ Марк Арндт [Video-Botschaft, s.a.]. Він заявив про «гоніння на канонічну Церкву в Україні». На його думку, «Україна дуже далека від того, щоб бути демократичною державою», «ми напередодні нового гоніння на християн у цій країні» [Митрополит Берлінський, s.a.].

Апогеєм «стурбованості» за долю УПЦ стала ініціатива Росії зі скликанням Ради безпеки ООН через «утиски єдиної канонічної православної церкви

в Україні» [Засідання Радбезу, s.a.]. 17 січня 2023 р. на засіданні ради виступив митрополит Російської ПЦ, голова відділу зовнішніх церковних зв'язків Московського патріархату Антоній Севрюк, який прокоментував ситуацію із «гонінням» на УПЦ. Митрополит розповів, що ПЦУ, яку РПЦ вважає «розкольницькою», «захопила» 130 храмів УПЦ МП. Представник Моспатріархату переконував, що позбавлення українського громадянства ієрархів УПЦ МП, які мали російське громадянство, нібито є «формою масових політичних репресій». Проведення Службою безпеки України огляди приміщень УПЦ МП у межах контррозвідувальної діяльності митрополит назвав обшуками; порушені кримінальні справи за антиукраїнську діяльність проти священнослужителів — «з надуманих причин»; а ці «репресії» — «кульмінацією» релігійної політики української влади останніх років, метою якої є «тотальний контроль за релігійним життям суспільства державою». Недолугість акції Московського патріархату в ООН змусила навіть керівництво УПЦ МП відсторонитися від цієї «ініціативи». УПЦ МП заявила, що не просила росіян і РПЦ заступатися за них в ООН [УПЦ не просила, s.a.].

До кампанії із «захисту» УПЦ долучилися відомі своєю антиукраїнською позицією російські «експерти». Так, Ніколай Мітрохін виступив із критикою дій України щодо УПЦ. Не без його участі здійнялася хвиля критики України, в діях якої «вбачають» ознаки переслідування за віру. Так, німецька газета «Frankfurter Allgemeine Zeitung» опублікувала статтю про «кампанію проти УПЦ», у тому числі про «витіснення церкви з території Києво-Печерської лаври», що є очевидною неправдою. Зарубіжні експерти не тільки на свій лад роз'яснюють й негативно оцінюють деякі ініціативи України, але й погрожують їй, звинувачуючи в недемократичності. Вони рекомендують змінити таку політику, оскільки це зовсім не відповідає європейському досвіду. Критиці піддається і нещодавно призначений голова ДЕСС Віктор Єленський, відомий захисник свободи релігії та віросповідання, але який нібито відступив від демократичних принципів [Nikolay Mitrokhin, s.a.].

Своє слово в критику санкцій українського уряду проти проросійських діячів УПЦ МП подав син експрезидента США Дональд Трамп-молодший, який написав у своєму твіттері: «Зеленський забороняє Українську Православну Церкву. Його уряд також відбирає храми Української Православної Церкви та заарештовує священників» [Трамп-молодший, s.a.]. При цьому цей «знаток» українських справ «забув» сказати, яким чином та чому це робиться і що релігійних причин в арештах кліриків немає.

Наведені вище контрзаходи УПЦ МП на свій захист направлені на те, щоб довести безпідставність несправедливого, як вони вважають, ставлення до них з боку влади та суспільства, упередити рішучість держави у виявленні злочинів проти держави у воєнний час. Українська влада, маючи на руках докази колабораціонізму УПЦ з окупаційним режимом і російськими військами [В. о. голови, s.a.], приклади реальної небезпеки, яку своїми діями створюють деякі священники та миряни УПЦ, що зраджували свою державу, висуває законні

претензії до УПЦ, але не за православну віру, а за конкретні вчинені злочини державної зради, розпалювання міжрелігійної ворожнечі тощо.

На жаль, багато хто із зарубіжних експертів свідомо зміщують акценти для міжнародного сприйняття ситуації з релігійною свободою в Україні, намагаючись довести, що українська влада відмовилася від європейських цінностей прав людини. Проте ми майже не чуємо оцінок зафіксованих фактів переслідувань мирних громадян України на не контрольованих Україною територіях, до чого долучилися не тільки священики, але й парафіяни УПЦ, складаючи списки колишніх атовців, національно орієнтованих вчителів, державних службовців, громадських діячів. Цих людей ув'язнювали, піддавали тортурам і навіть вбивали. За доносом православного єпископа УПЦ МП 700 днів у підвалах МГБ (в'язниця служби безпеки ДНР) і в таборі провів відомий релігієзнавець Ігор Козловський. Зрозуміло, що далеко не всі клірики та віруючі УПЦ МП мали чи мають антидержавницькі переконання, що призвели до злочинів проти власного народу. Справедливість вимагає, щоб українське суспільство та держава захистили себе від злочинців, які повинні понести кримінальну чи адміністративну відповідальність, залежно від складу і тяжкості злочину.

Використовуючи ситуацію, що склалася з УПЦ останнім часом, яка все більше ускладнюється, деякі зарубіжні експерти не бачать того факту, що Церква ще з 2014 р. стала активно використовуватися як інструмент гібридної війни, яку веде Росія проти України. А після 24.02.2022 ми отримали вже наслідки тієї ідеологічної та організаційної обробки православних українців з боку Кремля і РПЦ. УПЦ МП не змогла чітко та ясно позиціонувати себе в цьому цивілізаційному зіткненні колективного Заходу та колективного Північного Сходу, не змогла визначитися: чи вона дійсно незалежна від Москви, чи досі зберігає канонічний, історичний, організаційний, адміністративний, культурний, мовний, ментальний зв'язок з РПЦ.

Для прояснення ситуації Рада національної безпеки та оборони України, врахувавши численні факти зв'язків окремих релігійних кіл в Україні з державою-агресором, прийняла рішення про унеможливлення діяльності в Україні афілійованих із центрами впливу в Російській Федерації релігійних організацій. Умовою цього «унеможливлення» є відповідність до норм міжнародного права у сфері свободи совісті та зобов'язань України у зв'язку зі вступом до Ради Європи. Запропоновані заходи стосувались необхідності розробки відповідного законопроекту, перевірки наявності правових підстав та дотримання умов користування релігійними організаціями державним майном, проведення релігієзнавчої експертизи Статуту про управління УПЦ, виявлення та протидії підривній діяльності російських спеціальних служб у релігійному середовищі України, застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) [Указ Президента, s.a.].

В межах чинного законодавства були проведені відповідні слідчі дії, які виявили антидержавну активність представників церкви, що загрожують на-

ціональній безпеці. СБУ та МВС ще з початком війни у 2014 р. накопичили чималий матеріал, який свідчить про проросійські настрої в керівництві УПЦ, прихильність частини священників до РПЦ як церкви-матері, неприйняття ініціатив держави та суспільства, спрямованих на незалежнення релігійного життя українців від Москви. Зібрані матеріали доводять, що ставлення вірних УПЦ до православних братів з УПЦ КП та УАПЦ, а тепер об'єднаної з 2018 р. ПЦУ не зазнало позитивних змін. Для УПЦ інші православні — розкольники, самосвятці, сатаністи [Митрополит Павло, s.a.]. Українське законодавство не карає за думки, за іншу ідейну позицію. Але якщо опозиційна орієнтація призводить до злочинних дій проти суверенності України, що є кримінальним злочином, то це має відповідні юридичні наслідки.

Відповідно до рішення РНБО проведена релігієзнавча експертиза статуту УПЦ, результати якої опубліковано на сторінці ДЕСС [Висновок релігієзнавчої, s.a.]. На підставі цього документа уряд, зокрема ДЕСС, має виробити рекомендації, які направлені не на заборону УПЦ, а на те, щоб «відгородити релігійні організації, зареєстровані в Україні, від впливу з країни-агресора» [В рішенні РНБО, s.a.].

Держава не зацікавлена у загостренні державно-церковних відносин, але не може допустити наявність в часі війни на своїй території, а особливо в районах бойових дій, агентів «русского міра», які працюють проти незалежної та суверенної держави, сіють розбрат в суспільстві. Такі ініціативи держави ні в якому разі не свідчать про переслідування за віру, бо держава експертує не віросповідання, піддаючи його положення критиці, й навіть не політичні погляди та ідеологічні пріоритети носіїв певного релігійного вчення, а їхні дії, спричинені такими поглядами. В таких випадках держава, ґрунтуючись на законодавстві, зокрема про національну безпеку, має право призупинити діяльність таких організацій та та їхніх членів, при цьому не порушуючи свободу віросповідання, право на виконання обрядів і членство в організації.

Держава визнає рівне право на існування різних, навіть альтернативних православних юрисдикцій. Вона вправі вимагати від наявних в Україні релігійних організацій виконання Конституції та законів, які проголошують свободу совісті та віросповідання, заборону на будь-яку дискримінацію за релігійною ознакою віруючого громадянина та релігійної громади. Законів має дотримуватися не тільки держава, але й громадяни та їхні об'єднання. Однак УПЦ МП ігнорує виконання державних законів, зокрема Закону України 2662-VIII (про уточнення назви церков, керівні центри яких в країні-агресорі) [Закон України, s.a.], вважаючи його таким, що не має стосунку до УПЦ. До речі, дія закону розповсюджувалася не тільки на УПЦ (МП), а на всі церкви, що були підпорядковані керівникам в Росії (5 напрямків та понад 12 тисяч організацій) [Зведена таблиця, s.a.].

Через подання 49 народних депутатів України у Конституційний суд запиту щодо відповідності закону 2662-VIII Конституції України виконання (але не дія!) закону на 4 роки відтерміноване. Наприкінці 2022 р. КС визнав

закон 2018 р. конституційним [Конституційний Суд, s.a.]. Отже, чиновники не мають права саботувати виконання закону, але й досі після рішення КС жодних конкретних дій чи роз'яснень щодо виконання закону не з'явилося.

Штучна ескаляція ситуації навколо УПЦ, яку намагаються використати промосковські сили для шкоди іміджу України, зокрема й у сфері свободи совісті, перекручуючи та підтасовуючи факти, добре відчитується професійними експертами з релігійних питань, які розуміють, що потрібно максимально враховувати безліч внутрішніх і зовнішніх чинників суспільно-релігійної реальності в Україні. Саме тому вони вважають, що заборонити церкву й тим паче вольовим одноосібним чи навіть колективним (парламентським) рішенням неможливо [Заборонити Церкву, s.a.; Заборонити одним, s.a.; Правовий висновок, s.a.; Саган, 2022, s.a.].

З усією відповідальністю ставлячись до **можливих** загроз релігійній свободі в Україні та вивчаючи попередження зарубіжних експертів, ми вважаємо їх надмірно алармістськими. Бо на популістські звинувачення щодо переслідувань за віру, про наявність яких немає жодних доказів, не має сенсу витрачати час, хоча й доводиться пояснювати громадськості, що держава притягає до відповідальності не віруючих, а громадян України, які вчинили злочин. Відкривають справи не проти священика, єпископа, монаха, а проти конкретного громадянина (ПІБ) України. Державу цікавить не віра громадянина, а його протиправні, в цьому разі антидержавні дії (державна зрада, розпалювання міжрелігійної ворожнечі, заподіяння шкоди життю та здоров'ю людини тощо).

Загалом очікувані нами побоювання з боку світової громадськості щодо стану свободи совісті в Україні свідчать про домінування в суспільній свідомості принципу юридичної нормативності — відповідності чи невідповідності ситуації певній нормі закону чи декрету, коли не враховуються конкретні контексти, реальні обставини її виконання. Аналізуючи релігійну ситуацію в Україні, треба розуміти й брати до уваги специфіку моменту — відкриту агресію Росії проти України. Спираючись на міжнародні документи, якими утверджується свобода віросповідання, і приймаючи їх як базові, не варто їх абсолютизувати, допускаючи, що загалом слушні принципи та рекомендації можуть не спрацьовувати в конкретних обставинах. Будь-які документи, навіть такі ґрунтовні, як «Свобода релігії або переконань і безпека» (Freedom of Religion or Belief and Security. Policy Guidance. OSCE/ODIHR 2019. P.20-27) [Свобода релігії, s.a.], не є догмою. Те, що є запитуваним і виконуваним в мирний час, під обстрілами вимагає контекстуалізації.

Покликання на згаданий документ ОБСЄ, який для України є рекомендаційним, оскільки вона не є членом ЄС, не зовсім доречно. Бо ж він говорить про можливі небезпеки в релігійному житті та спрямований на профілактику порушень в сфері свободи совісті (виховання поваги до наявного різноманіття релігій, об'єктивне інформування суспільства про специфіку релігійного життя різних громад, актуалізація міжконфесійного і суспільно-

релігійного діалогу для подолання стереотипів і неприязні, вироблення політики порозуміння, напрацювання правових рамок зміцнення свободи совісті тощо) [Свобода релігії, s.a.: с. 70].

Але навіть цим документом в особливих випадках допускаються «необхідні заходи, що обмежують свободу релігії або переконань». На нашу думку, нинішня війна і є тим «особливим випадком», коли для забезпечення безпеки більшості можна і необхідно обмежити свободу меншості (п. б. б) [Свобода релігії, s.a.: с. 69].

Для України нині питання свободи релігії та безпеки — в переліку пріоритетних. Держава, ґрунтуючись на рекомендаціях ОБСЄ, дбає, щоб всі заходи в цій сфері були «прозорими і вільними від дискримінації» за різними ознаками, зокрема й віросповідання або переконань. Україна дотримується сформульованих міжнародних вимог: (е) нагальні питання в сфері безпеки повинні вирішуватися за допомогою застосування конкретних положень кримінального законодавства або законодавства про підтримку громадського порядку, а не за допомоги законів, спрямованих на обмеження свободи релігії або переконань в інтересах безпеки; (ж) заходи, що накладають обмеження на свободу релігії або переконань, повинні бути передбачені законом; (з) підстави для накладення обмеження повинні бути чітко сформульовані тощо.

Спираючись на п. 7 «Керівних принципів», Україна, ухвалюючи те чи інше рішення або проводячи той чи інший захід, які необхідні для безпеки держави в умовах війни (!), враховує, що вони мають: (а) бути спрямованими на конкретні злочинні або незаконні дії, а не на думки або переконання; (б) бути спрямованими на конкретні незаконні дії окремих осіб або груп і не допускати переслідування таких осіб та груп за їхню релігію або за переконання; (в) давати чітке визначення термінам, використовуваним у правовій базі, та уникати розпливчатих формулювань, що припускають можливість суперечливого тлумачення і довільного застосування відповідних положень; (г) виключати покарання релігійних спільнот або громад, які дотримуються певних переконань, за незаконні дії окремих осіб або груп, що належать до них, тощо.

Розлоге цитування ОБСЄ документу «Свобода релігії або переконань і безпека» та його аналіз крізь призму діяльності української держави в сфері свободи совісті свідчить про відсутність порушень в цій сфері з боку України. В разі їх настання міжнародна спільнота, зокрема Бюро з демократичних інститутів та прав людини (Організації з безпеки та співробітництва в Європі), вже б відреагувала.

Беручи до уваги надчутливість світу до порушень в царині свободи релігії, а особливо гостру реакцію США, де існує певний культ релігійної свободи, та думаючи про можливі наслідки втрати довіри США (обмеження фінансової, військової, політичної та моральної підтримки України у війні з Росією), Україна на всіх рівнях має роз'яснювати українцям, міжнародним експертам, всьому західному суспільству поточний стан свободи релігії в Україні, реальні та уявні небезпеки в цій царині. Українці свідомі, що порушення в сфері

свободи совісті для багатьох країн завершувалися відчутними санкціями, які в нашому випадку можуть стати трагічними. На фоні зареєстрованої групою республіканців на чолі з членом Палати представників США Метом Гетцом «Резолюції про втому від України» із закликом припинити військову та фінансову допомогу Україні [Республіканці, s.a.], аргумент дискримінації в сфері свободи віросповідання може бути використаний як основний.

Релігійна свобода — це не навечно подарована даність. Вона потребує захисту, особливо в умовах складних суспільних та екзистенційних викликів, якою є нинішня російська агресія проти України. Під час війни релігійна свобода потерпає на рівні 1) персональному — неможливість скористатися цим природним правом сповідувати віру в Бога, 2) спільнотному — неможливість колективно відправляти певні обряди, молитися громадою, 3) державному — оскільки держава та її органи не здатні гарантувати цю свободу, забезпечити умови для вільного відправлення богослужб, захистити віруючу людину від держави-агресора, від представників окупаційної влади, від дій армії агресора.

Під час війни під загрозою опиняються всі свободи та права людини, бо смерть як атрибут війни нівелює і свободу слова, і свободу віросповідання чи свободу зібрань або переміщень. В таких умовах релігійна свобода неможлива, а її фактична реалізація зведена нанівець. Україна послідовна у своїх намірах берегти права людини та спільнот, захищати свободи віруючих та їхніх організацій.

ДЖЕРЕЛА

- Будуть знищені: окупанти вилучають з бібліотек Донбасу усі книжки, що стосуються України* (s.a.). Отримано з: <https://www.unian.ua/war/okupanti-viluchayut-z-bibliotek-donbasu-knigi-z-istoriji-ukrajini-novini-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-11841468.html>
- Висновок релігієзнавчої експертизи Статуту про управління Української Православної Церкви на наявність церковно-канонічного зв'язку з Московським патріархатом* (s.a.). Отримано з: <https://dessa.gov.ua/vysnovok-relihiieznavchoi-ekspertyzy-statutu-pro-upravlinnia-upc/>
- В Ірпені орки спалили тисячі Біблій* (s.a.). Отримано з: https://risu.ua/v-irpeni-orki-spalilitisyachi-biblij_n128119
- В. о. голови СБУ про ворожі загрози в діяльності УПЦ (МП): 33 підозрювані агенти та коригувальники вогню в рясах* (s.a.). Отримано з: <https://interfax.com.ua/news/general/868335.html>
- Вплив російського вторгнення на релігійні громади України* (s.a.). Отримано з: <https://irf.in.ua/files/publications/2022.09-IRF-Ukraine-report-summary-UKR.pdf>
- В рішенні РНБО і Указі Президента не йдеться про заборону УПЦ* (s.a.). Отримано з: <https://dessa.gov.ua/v-rishenni-rnbo-i-ukazi-prezydenta-ne-ydetsia-pro-zaboronu-ups>
- Донецький християнський університет став російською військовою базою* (s.a.). Отримано з: <https://informnapalm.org/ua/donetskyj-hrystyianskyj-universytet-stav-rosijskoju-vijskovoyu-bazoyu/>
- «Заборонити Церкву (УПЦ МП) неможливо, майже всі члени експертної групи стоять на цій позиції», — Людмила Филипович* (s.a.). Отримано з: <http://radiomaria.org.ua/zaboroniti-cerkvu-upc-mp-nemojlivo-maije-vsi-chleni-ekspertno-grupi-stoyat-na-cii-pozicii-lyudmila-filipovich-12617>
- Заборонити одним законом складно: що робити з УПЦ МП* (s.a.). Отримано з: <https://m.youtube.com/watch?v=izEkJgzsKbM>

- Закон України Про внесення зміни до статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо назви релігійних організацій (об'єднань) ... (с.а.). Отримано з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2662-19#Text>
- Засідання Радбезу ООН через «утиски» УПЦ (МП) (с.а.). Отримано з: <https://df.news/2023/01/18/zasidannia-radbezu-onn-cherez-utysky-upts-mp-shcho-vidpovily-frantsiia-ta-kytaj/>
- Зведена таблиця щодо переліку релігійних організацій, які підпадають під дію частини 7 статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (с.а.). Отримано з: https://ukurier.gov.ua/media/files/2019-1/vci%20сторінки_.pdf
- ІРС представив в США дані про російські атаки на релігійні громади України (с.а.). Отримано з: <https://irs.in.ua/p/128>
- ІРС представив у США дослідження про російські атаки на релігійні громади України (с.а.). Отримано з: <https://irs.in.ua/p/122>
- Кабмін схвалив санкції проти патріарха Кірила та інших представників РПЦ (с.а.). Отримано з: <https://df.news/2022/08/30/kabmin-skhvalyv-skhvalyv-sanktsii-protu-patriarkha-kirila-ta-inshykh-predstavnykiv-rpts/>
- Кирило благословив. На Київщині окупанти спалили священні книги (с.а.). Отримано з: <https://glavcom.ua/kyiv/news/kirilo-blagosloviv-na-kijivshchini-okupanti-spalili-svyashchenni-knigi-foto-837084.html>
- Конституційний Суд України ухвалив Рішення у справі щодо повної назви релігійних організацій ... (с.а.). Отримано з: <https://ccu.gov.ua/novyna/konstytuciyynu-sud-ukrayiny-uhvalyvrishennya-u-spravi-shchodo-povnoyi-nazvy-religinyh>
- Коригувальники у ясах: СБУ викрила 33 агентів у лаваш УПЦ МП — Малюк (с.а.). Отримано з: <https://suspilne.media/303934-koriguvalniki-u-rasah-sbu-vikрила-33-agentiv-u-lavah-upc-mp-maluk/>
- Кримська правозахисна група (с.а.). Отримано з: <https://crimeahrg.org/uk/>
- Малюк про УПЦ МП: Маємо вичистити середовище ворожих кротів у ясах (с.а.). Отримано з: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/12/21/7381715/>
- Митрополит Берлінський Марк виступив із підтримкою УПЦ (с.а.). Отримано з: <https://spzh.news/ua/news/70298-mitropolit-berlinskij-mark-vistupiv-iz-pidtrimkoju-upc>
- Митрополит Павло звинуватив «владних іродів» у «гоніннях», а Епіфанія назвав «бісом і самосвятотом» (с.а.). Отримано з: <https://vsn.in.ua/news/mitropolit-pavlo-zvinuvatuv-vladnih-irodiv-u-goninnyah-a-epifaniya-nazvav-bisom-i-samosvyatom-video-17413>
- Московська церква пішла жалітися в ООН (с.а.). Отримано з: <https://glavcom.ua/news/moskovska-tserkva-pishla-zhalitisja-v-onn-mitropolit-onufrij-poterpaje-vid-relihijnoj-diskriminatsiji-905391.html>
- Окупанти вилучають з бібліотек українські книжки, щоб знищити їх — радник мера Маріуполя (с.а.). Отримано з: <https://life.pravda.com.ua/culture/2022/05/25/248802/>
- Правовий висновок щодо можливості правової заборони або припинення діяльності РПЦ та УПЦ в Україні (с.а.). Отримано з: https://risu.ua/pravovij-visnovok-shchodo-mozhливosti-pravovoyi-zaboroni-abo-pripinennya-diyalnosti-rpc-ta-upc-v-ukrayini_n129295
- Проект 7213 Закону про внесення змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» ... (с.а.). Отримано з: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39269>
- Проект 8012 Постанови про звернення Верховної Ради України до Кабінету Міністрів України щодо передачі Православній Церкві України в безоплатне користування комплексів споруд Почаївської Успенської лаври та Києво-Печерської лаври (с.а.). Отримано з: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40437>
- Проект 8221 Закону «Про забезпечення зміцнення національної безпеки у сфері свободи совісті та діяльності релігійних організацій» (с.а.). Отримано з: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40832>

- Проект 8262 Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності релігійних організацій* (s.a.). Отримано з: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40938>
- Проект 8371 Закону про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності релігійних організацій в Україні* (s.a.). Отримано з: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41219>
- Республіканці у Конгресі США зареєстрували «Резолюцію про втому від України»* (s.a.). Отримано з: <https://suspilne.media/380945-respublikanci-u-kongresi-ssa-zareestruvali-rezoluciu-pro-vtomu-vid-ukraini/>
- Російський наступ на релігійну свободу в Україні* (s.a.). Отримано з: <https://irs.in.ua/p/118>
- Російський наступ на релігійну свободу в Україні. Дослідження. Аналітика. Рекомендації* (s.a.). Отримано з: <https://irf.in.ua/files/publications/2022.09-IRF-Ukraine-report-UKR.pdf>
- Російські бійці з ОРДЛО захопили Таврійський християнський інститут у Херсоні* (s.a.). Отримано з: <https://slovoproslovo.info/rosiyski-biytsi-z-ordlo-zahopili-tavriyskiy-hristiyskiy-institut-u-hersoni>
- Росіяни вилучили всі українські книжки з мелітопольських бібліотек* (s.a.). Отримано з: <https://sprotyv.mod.gov.ua/2022/09/20/rosiyany-vyluchyly-vsi-ukrayinski-knyzhky-z-melitopolskyh-bibliotek/>
- Саган, О. (2022). «Заборона» УПЦ МП (РПЦвУ): потрібні санкції проти України чи результат? (s.a.). Отримано з: <https://risu.ua/zaborona-upc-mp-rpcvu-potribni-sankciyi-proti-ukrayini-chi-rezultat>
- Свобода віросповідання під прицілом* (s.a.). Отримано з: <https://irs.in.ua/files/publications/2018.10.24-IRF-Report-UKR.pdf>
- Свобода релігії або переконань і безпека. Керівні принципи* (2019). *Релігійна свобода*, 22—23, 67—78.
- Трамп-молодший заступився за УПЦ МП* (s.a.). Отримано з: https://risu.ua/tramp-molodshij-zastupivsia-za-upc-mp_n134541
- Указ Президента України №820/2022 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 1 грудня 2022 року ...* (s.a.). Отримано з: <https://www.president.gov.ua/documents/8202022-45097>
- УПЦ не просила РПЦ за них заступатись в ООН* (s.a.). Отримано з: <https://df.news/2023/01/17/v-upts-mp-kazhut-shcho-ne-prosyly-rosiian-za-nykh-zastupatys-v-oon/>
- Філіпович, Л. (2016). Свобода релігій і переконань в доповіді Державного Департаменту США. В: *Релігійна свобода: свобода релігії і переконань за умов сучасних викликів. Науковий щорічник*. За ред. проф. А. Колодного, проф. Л. Філіпович (ч. 2, сс. 25—28). Київ: УАР.
- IRFSummit2023* (s.a.). Retrieved from: <https://www.facebook.com/hashtag/irfsummit2023>
- Freedom of Religion or Belief — FoRB* (s.a.). Retrieved from: <https://hrwf.eu/forb/>
- Human rights without frontiers* (s.a.). Retrieved from: <https://hrwf.eu>
- Locked faith. Голос віруючих під час війни* (s.a.). Retrieved from: <https://lockedfaith.org/ua>
- Nikolay Mitrokhin. 6 січень* (s.a.). Retrieved from: <https://www.facebook.com/nikolay.mitrokhin.1>
- Religion during the Russian-Ukrainian Conflict* (2019). Ed. by E. Clark, D. Vovk. S.I.: Routledge.
- Religion in fire* (s.a.). Retrieved from: <https://www.mar.in.ua/en/religion-on-fire/>
- UKRAINE: Almost 500 religious sites destroyed as a result of Russian aggression* (s.a.). Retrieved from: <https://hrwf.eu/ukraine-almost-500-religious-sites-destroyed-as-a-result-of-russian-aggression/>
- UKRAINE: With Orthodoxy torn apart in Ukraine, mediation is needed to heal it* (s.a.). Retrieved from: <https://hrwf.eu/ukraine-with-orthodoxy-torn-apart-in-ukraine-mediation-is-needed-to-heal-it/>
- Video-Boischaft des Metropoliten Mark zur neuerlich versch rften Kirchenverfolgung in der Ukraine* (s.a.). Retrieved from: <https://www.derbote.online/post/metropolit-mark-zu-kirchenverfolgung-ukraine?fbclid=IwAR>

Отримано 19.02.2023

REFERENCES

- Acting Chairman of the SBU about hostile threats in the activities of the UOC (MP): 33 suspected agents and fire adjusters in cassocks* (s.a.). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://interfax.com.ua/news/general/868335.html> [=В. о. голови s.a.]
- Cabinet of Ministers Cabinet approved sanctions against Patriarch Kirill and other representatives of the Russian Orthodox Church* (s.a.). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://df.news/2022/08/30/kabmin-skhvalyv-skhvalyv-sanktsii-proty-patriarkha-kirila-ta-inshykh-predstavnykiv-rpts/> [=Кабмін s.a.]
- Conclusion of the religious examination of the Statute on the Administration of the Ukrainian Orthodox Church on the existence of a church-canonical connection with the Moscow Patriarchate* (s.a.). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://dcss.gov.ua/vysnovok-relihiieznavchoi-ekspertyzy-statutu-pro-upravlinnia-upc/> [=Висновок s.a.]
- Constitutional Court of Ukraine passed a Decision in the case regarding the full name of religious organizations ..., concluding that the amendments to Article 12 of the Law of Ukraine «On Freedom of Conscience and Religious Organizations» are constitutional (s.a.). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://ccu.gov.ua/novyna/konstytuciyynu-sud-ukrayiny-uhvalyvrishennya-u-spravi-shchodo-povnoyi-nazvy-religiyunh> [= Конституційний s.a.]
- Correctors in cassocks: the SBU exposed 33 agents in the ranks of the UOC MP — Maliuk* (s.a.). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://suspilne.media/303934-koriguvalniki-u-rasah-sbuvikrila-33-agentiv-u-lavah-upc-mp-maluk/> [=Коригувальники s.a.]
- Crimean human rights group* (s.a.). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://crimeahrg.org/uk/> [=Кримська s.a.]
- Cyril blessed. In the Kyiv region, the occupiers burned sacred books* (s.a.). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://glavcom.ua/kyiv/news/kirilo-blagosloviv-na-kijivshchini-okupanti-spalilivsyashchenni-knigi-foto-837084.html> [=Кирило s.a.]
- Decision of the National Security Council and the Presidential Decree do not mention the prohibition of the UOC* (s.a.). It is about protecting religious organizations registered in Ukraine from the influence of the aggressor country. [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://dcss.gov.ua/v-rishenni-rnbo-i-ukazi-prezydenta-ne-ydetsia-pro-zaboronu-upts> [=В рішення s.a.]
- Decree of the President of Ukraine No. 820/2022. On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated December 1, 2022 ...* (s.a.). «On certain aspects of the activities of religious organizations in Ukraine and the application of personal special economic and other restrictive measures (sanctions)». [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/8202022-45097> [=Указ Президента України №820/ 2022 s.a.]
- Donetsk Christian University became a Russian military base* (s.a.). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://informnapalm.org/ua/donetskyj-hrystyianskyj-universytet-stav-rosijskoj-uvijskovoju-bazoju/> [=Донецький s.a.]
- Draft 7213 of the Law on Amendments to the Law of Ukraine «On Freedom of Conscience and Religious Organizations» ...* (s.a.). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/bill-Info/Bills/Card/39269> [=Проект 7213 s.a.]
- Draft 8012 Resolution on the appeal of the Verkhovna Rada of Ukraine to the Cabinet of Ministers of Ukraine regarding the transfer to the Orthodox Church of Ukraine for free use of the complexes of buildings of the Pochaiv Assumption Lavra and the Kyiv-Pechersk Lavra* (s.a.). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40437> [=Проект 8012]
- Draft 8221 of the Law on ensuring strengthening of national security in the sphere of freedom of conscience and activities of religious organizations* (s.a.). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40832> [=Проект 8021 s.a.]
- Draft 8262 of the Law on Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Improving the Legal Regulation of the Activities of Religious Organizations* (s.a.). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40938> [=Проект 8262 s.a.]

- Draft 8371 of the Law on Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding the Activities of Religious Organizations in Ukraine* (s.a.). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41219> [=Проект 8371 s.a.]
- Freedom of Religion or Belief — FoRB* (s.a.). Retrieved from: <https://hrwf.eu/forb/>
- Freedom of Religion or Belief — FoRB* (s.a.). Retrieved from: <https://hrwf.eu/forb/>
- Freedom of religion or belief and security. Guiding principles* (2019). [In Ukrainian]. *Religious freedom*, 22—23, 67—78. [=Свобода 2019]
- Freedom of religion under fire* (s.a.). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://irs.in.ua/files/publications/2018.10.24-IRF-Report-UKR.pdf> [=Свобода s.a.]
- Fylypovych, L. (2016). Freedom of religion and belief in the report of the US State Department. [In Ukrainian]. In: *Religious freedom: freedom of religion and belief under the conditions of modern challenges. Scientific yearbook*. Ed. by prof. A. Kolodnyi, prof. L. Fylypovych (part 2, pp. 25—28). Kyiv: UAR. [= Філіпович 2016]
- Human rights without frontiers* (s.a.). Retrieved from: <https://hrwf.eu>
- Impact of the Russian invasion on the religious communities of Ukraine* (s.a.). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://irf.in.ua/files/publications/2022.09-IRF-Ukraine-report-summary-UKR.pdf> [=Вплив s.a.]
- In Irpen, orcs burned thousands of Bibles* (s.a.). [In Ukrainian]. Retrieved from: https://risu.ua/v-irpeni-orci-spalili-tisyachi-biblij_n128119 [=В Ірпені s.a.]
- IRFSummit2023* (s.a.). Retrieved from: <https://www.facebook.com/hashtag/irfsummit2023>
- IRS presented a study in the US about Russian attacks on religious communities in Ukraine* (s.a.). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://irs.in.ua/p/122> [=ІРС представив у США дослідження s.a.]
- IRS presented data on Russian attacks on religious communities in Ukraine in the United States* (s.a.). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://irs.in.ua/p/128> [=ІРС представив в США дані s.a.]
- It is difficult to ban with one law: what to do with the UOC MP* (s.a.). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://m.youtube.com/watch?v=izEkJgzKbM> [=Заборонити одним законом s.a.]
- «It is impossible to ban the Church (UPC MP), almost all members of the expert group are on this position», — *Liudmyla Fylypovych* (s.a.). [In Ukrainian]. Retrieved from: <http://radiomaria.org.ua/zaboroniti-cerkvu-upc-mp-nemojlivo-maije-vsi-chleni-ekspertno-grupi-stoyat-na-cii-pozici-lyudmila-filipovich-12617> [=Заборонити Церкву s.a.]
- Law of Ukraine On Amendments to Article 12 of the Law of Ukraine «On Freedom of Conscience and Religious Organizations» regarding the name of religious organizations (associations) ...* (s.a.). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2662-19#Text> [=Закон s.a.]
- Legal opinion regarding the possibility of a legal ban or termination of the activities of the Russian Orthodox Church and Ukrainian Orthodox Church in Ukraine* (s.a.). [In Ukrainian]. Retrieved from: https://risu.ua/pravovij-visnovok-shchodo-mozhливosti-pravovoyi-zaboronibo-pripinennya-diyalnosti-rpc-ta-upc-v-ukrayini_n129295 [=Правовий висновок s.a.]
- Locked faith. Голос віруючих під час війни* (s.a.). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://locked-faith.org/ua> [=Locked s.a.]
- Maliuk about the UOC MP: We must clear the environment of enemy moles in cassocks* (s.a.). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/12/21/7381715/> [=Малюк s.a.]
- Meeting of the UN Security Council due to the «oppression» of the UOC (MP)* (s.a.). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://df.news/2023/01/18/zasidannia-radbezu-oon-cherez-utsky-upts-mp-shcho-vidpovily-frantsia-ta-kytaj/> [=Засідання s.a.]
- Metropolitan Mark of Berlin spoke in support of the UOC* (s.a.). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://spzh.news/ua/news/70298-mitropolit-berlinskij-mark-vistupiv-iz-pidtrimkoju-upts> [=Митрополит Берлінський s.a.]

- Metropolitan Pavlo accused the «powerful Herods» of «persecution», and called Epiphanius «the devil and self-sacrilegion»* (s.a.). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://vsn.in.ua/news/mitropolit-pavlo-zvinuvativ-vladnih-irodiv-u-goninnyah-a-epifaniya-nazvav-bisom-i-samosvyatom-video-17413> [=Митрополит Павло s.a.]
- Moscow church went to complain to the UN* (s.a.). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://glavcom.ua/news/moskovska-tserkva-pishla-zhalitisja-v-oon-mitropolit-onufrij-poterpaje-vid-relihijnoji-diskriminatsiji-905391.html> [=Московська s.a.]
- Nikolay Mitrokhin. January 6* (s.a.). Retrieved from: <https://www.facebook.com/nikolay.mitrokhin.1>
- Occupiers are taking Ukrainian books from the libraries in order to destroy them — the adviser to the mayor of Mariupol* (s.a.). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://life.pravda.com.ua/culture/2022/05/25/248802/> [=Окупанти s.a.]
- Religion during the Russian-Ukrainian Conflict* (2019). Ed. by E. Clark, D. Vovk. S.I.: Routledge.
- Religion in fire* (s.a.). Retrieved from: <https://www.mar.in.ua/en/religion-on-fire/>
- Republicans in the US Congress registered the «Resolution on fatigue with Ukraine»* (s.a.). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://suspilne.media/380945-respublikanci-u-kongresi-ssa-zareestruvali-resoluziu-pro-vtomu-vid-ukraini/> [=Республіканці s.a.]
- Russian attack on religious freedom in Ukraine* (s.a.). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://irs.in.ua/p/118> [=Російський наступ s.a.]
- Russian attack on religious freedom in Ukraine. Research. Analytics. Recommendations* (s.a.). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://irf.in.ua/files/publications/2022.09-IRF-Ukraine-report-UKR.pdf> [=Російський наступ ... Дослідження s.a.]
- Russian fighters from the ORDLO captured the Taurian Christian Institute in Kherson* (s.a.). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://slovoproslvo.info/rosiyski-biytsi-z-ordlo-zahopili-tavriyskiy-hristiyaniskiy-institut-u-hersoni> [=Російські бійці s.a.]
- Russians removed all Ukrainian books from Melitopol libraries* (s.a.). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://sprotiv.mod.gov.ua/2022/09/20/rosiyany-vyluchyly-vsi-ukrayinski-knyzhky-z-melitopolskyh-bibliotek/> [=Росіяни s.a.]
- Sagan, O. (2022). «Prohibition» of the Ukrainian Orthodox Church of the Russian Orthodox Church of Ukraine (ROCVU): are sanctions against Ukraine necessary or a result? [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://risu.ua/zaborona-upc-mp-rpcvu-potribni-sankciyi-proti-ukrayinichi-rezultat> [=Саран 2022]
- Summary table of the list of religious organizations that are subject to Part 7 of Article 12 of the Law of Ukraine «On Freedom of Conscience and Religious Organizations»* (s.a.). [In Ukrainian]. Retrieved from: https://ukurier.gov.ua/media/files/2019-1/вси%20сторінки_.pdf [=Зведена s.a.]
- They will be destroyed: the occupiers are removing all books related to Ukraine from the Donbas libraries* (s.a.). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://www.unian.ua/war/okupanti-viluchayut-z-bibliotek-donbasu-knigi-z-istoriji-ukrajini-novini-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-11841468.html> [=Будуть s.a.]
- Trump Jr. stood up for the UOC-MP* (s.a.). [In Ukrainian]. Retrieved from: https://risu.ua/tramp-molodshij-zastupivnya-za-upc-mp_n134541 [=Трамп-молодший s.a.]
- UKRAINE: Almost 500 religious sites destroyed as a result of Russian aggression* (s.a.). Retrieved from: <https://hrwf.eu/ukraine-almost-500-religious-sites-destroyed-as-a-result-of-russian-aggression/>
- UKRAINE: With Orthodoxy torn apart in Ukraine, mediation is needed to heal it* (s.a.). Retrieved from: <https://hrwf.eu/ukraine-with-orthodoxy-torn-apart-in-ukraine-mediation-is-needed-to-heal-it/>
- Ukrainian Orthodox Church did not ask the Russian Orthodox Church to intercede for them at the UN* (s.a.). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://df.news/2023/01/17/v-upts-mp-kazhuthshcho-ne-prosily-rosiian-za-nykh-zastupatys-v-oon/> [=УПЦ s.a.]

Video-Botschaft des Metropoliten Mark zur neuerlich versch rften Kirchenverfolgung in der Ukraine (s.a.). Retrieved from: <https://www.derbote.online/post/metropolit-mark-zu-kirchenverfolgung-ukraine?fbclid=IwAR>

Received 19.02.2023

Anatolii KOLODNYI, Doctor of Philosophy, Professor,
Principal Research Fellow at the Religious Studies Department,
H.S. Skovoroda Institute of Philosophy, NAS of Ukraine,
4, Triokhsviatytelska St., Kyiv, 01001
cerif2000@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8717-9936>

Ludmyla FYLYPOVYCH, Doctor of Philosophy, Professor,
Leading Research Fellow at the Religious Studies Department,
H.S. Skovoroda Institute of Philosophy, NAS of Ukraine,
4, Triokhsviatytelska St., Kyiv, 01001
lfilip56@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0886-3965>

FREEDOM OF RELIGION IN UKRAINE: CHALLENGES DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

The article is updated by several circumstances, which the authors reflect on. In their opinion, there are 1) obvious and external threats — violations of freedom of conscience in the temporarily occupied Ukrainian territories, including Crimea, which arose as a result of the Russian-Ukrainian war, and 2) internally hidden and potential dangers for freedom of religions of Ukrainian citizens.

The well-known examples of discrimination of believers of certain faiths in the so-called DPR-LPR and Crimea given by the authors are constantly updated. Relevant monitoring and analytical reports are prepared by both Ukrainian and international experts. They submitted these reports to international human rights organizations, including the rights for Freedom of Religion and Belief.

Despite such convincing documented materials, separate accusations have recently appeared against Ukraine, which allegedly violates freedom of religion in the territory under its control. Some are trying to prove that Ukraine, taking advantage of the war situation and referring to the spiritual dangers for Ukraine from those religious organizations whose centers are in the aggressor country, threatens some churches, thereby violating the Constitution and the Law on Freedom of Conscience, which guarantee for all citizens, regardless of from their religious affiliation, freedom of religion.

The authors refute these narratives lashed out by Russia and the Russian Orthodox Church. Such negative conclusions, which express concern about the situation in Ukraine regarding freedom of conscience and religion, influence on the world public, experts on issues of freedom of conscience, religious organizations, spoil the image of Ukraine as a country with high level of freedom of conscience even among European countries.

Religious freedom, as the authors conclude, needs protection today, but they call for separating real threats from imaginary ones and clearly defining who persecutes, whom he/she persecutes and where persecutes. Ukraine is consistent in its intentions to protect the rights of people and communities, to protect the freedoms of believers and their organizations.

Keywords: *Freedom of religion, Russian-Ukrainian war, violation of religious freedom, legislation of Ukraine in the socio-religious sphere, OSCE document 2019 «Freedom of Religion or Belief and Security».*